

Det skal være smukt

Nogle overvejelser om kirkegårdskultur syd for Alperne

Af Leif Arffmann

Provst

For et års tid siden var jeg til stede ved en drøftelse af begrebet skønhed set i forhold til religion, ikke mindst den kristne religion. Det blev her nævnt, at det smukke meget ofte vil forstås i erindringens perspektiv, ikke mindst når det drejer sig om de mindesmærker, vi sætter over hinanden, blandt andet på kirkegårdene. Derfor er det vigtigt at være sig bevidst, at skønhedsidealet skifter fra tidsalder til tidsalder. Det, vores forfædre anså for smukt, anser vi ikke nødvendigvis for smukt på samme vis, og dette gælder endda også for mig selv i de år, jeg lever i mit eget liv. Idealerne skifter, måske i takt med glemslen. Ved den nævnte drøftelse blev det også som et eksempel nævnt, at et gravminde over en kvinde et sted i Tyskland var udformet således, at den afdøde både var fremstillet i lysende ungdommelig skønhed og som en furet gammel kone. Begge dele skulle med.

Disse betragtninger skal ledsage os i det følgende, hvor vi vil kaste blikket på, hvorledes kirkegårdene fortæller historie om de døde, når vi kravler over Alperne og ser på de italienske kirkegårde. Jeg havde under en studieorlov lejlighed til at tage disse i øjesyn i efteråret 2010.

For hvad er det for en historie, kirkegårdene vil fortælle? Er det historien om den evige ungdom, eller er det historien om et livsforløb, hvor menneskets alder indgår på forskellige tidspunkter af det pågældende menneskes liv? Det er imidlertid således, at historien om det enkelte menneske ikke kan hvile i sig selv. Den vil altid være en del af en sammenhæng og skal derfor også ses som en del af de fælles vilkår, vi som mennesker deler.

Ofte vil vi som nordeuropæere falde i svime over, hvor kunstfærdigt de enkelte gravsteder i Syden er udformet, og vi giver udtryk for, hvordan sydeuropæerne kan noget, som vi ikke kan. Jeg vil mene, at dette dog ikke er hele sandheden om de sydeuropæiske kirkegårde. Vi finder mange eksem-

pler på smukt udformede gravminder, men de står ikke alene. De er en del af et fælles sprog.

Byens liv og byens død

De italienske kirkegårde udtrykker i mange sammenhænge, at der i Sydeuropa er tale om en gammel bykultur. Denne får sit meget tydelige udtryk på kirkegårdene, fordi disse mange steder ligner byer med gravminder, der i meget høj grad i arkitektur og udseende leder tanken hen på byens huse.

Et meget prægnant eksempel på dette er Cimitero Flaminio, nord for Rom. Denne kirkegård er ganske stor, så stor, at der er 11 busstoppesteder på kirkegården, og allerede denne kendsgerning peger i retning af bymæssig bebyggelse. Jeg skal ikke opholde mig ret længe på denne kirkegård, før jeg får fornemmelsen af at bevæge mig i en by, med større bebo-

Fig. 1. Bussens holdeplads. Cimitero Flaminio, december 2010. En bygade med busstoppesteder. Foto: Leif Arffmann.

Fig. 2. Gravgade med græs Cimitero Flaminio, december 2010. Et boligkompleks for de afdøde. Foto: Leif Arffmann.

elseshuse og med veje og gader, der forbinder disse bygninger. Denne fornemmelse er også ganske i overensstemmelse med de faktiske forhold, blot er det ikke levende, men døde mennesker, der bor i disse huse. Kirkegårdens veje og gader indeholder således mange byhuse, endog i flere etager, og er således et spejl af den kultur og det samfund, der findes udenfor kirkegårdsmuren (fig. 1-2)

Det er således kendetegnende, at det enkelte menneskes grav først og fremmest skal ses i sammenhæng med den bosættelse, der er tale om. Et hastigt blik hen over kirkegårdens forskellige kvarterer får blikket til at fæste sig på de fælles anlæg og fællesmonumenterne og først derefter kan blikket falde på de enkelte grave.

Dette mønster findes på mange italienske kirkegårde. En af de meget berømte og monumentale kirkegårde er Certosa i Bologna, og derfor opholder vi os nu lidt på denne.

Certosa i Bologna

Denne kirkegård, der blev anlagt i 1801, blev tidligt en ganske berømt monumental kirkegård, der i nogen grad også kom til at indgå i mange unge englænderes "Grand Tour" til den kontinentale del af Europa. De centrale dele af kirkegården er anlagt som en fortsættelse af byens rum. Jeg kan fortsætte min vandring fra den centrale del af Bologna,

Fig. 3. Monumental Certosa. Cimitero Certosa Bologna, oktober 2010. Det imponerende indgangs-område på Certosa. Foto: Leif Arffmann.

Fig. 4. Oase på Certosa. Cimitero Certosa Bologna, oktober 2010. Her kan den vandrende på kirkegården mærke sorgen og smerten. Foto: Leif Arffmann.

gå mod vest og ankomme til et storslået byanlæg, som viser sig at være en kirkegård (Fig. 3: Monumental Certosa). Ved ankomsten kan jeg få fornemmelsen af at vandre i en by som Prag eller på de Brühlske Terrasser i Dresden. Ganske som i storbyen er der imidlertid også oaser, hvor den vandrende kan hvile sig og fundere over dagen, der er gået. Men her på kirkegården er tilbageblikket længere end just til dagen i dag. Det er tanken om det korte liv og sorgen over, at jeg ikke længere kan være sammen med de døde, som stemmer sindet til eftertanke. Dette kan være i de særdeles smukke gravstedsanlæg for byens store kvinder og mænd (fig. 4). Sorgen kan imidlertid også komme til udtryk i vrede over, at vilkårene er, som de er (fig. 5). Der er her gjort meget ud af, at den kunstneriske fremstilling er udført med omhu og med skønhedssans. Det er sådanne monumenter, der sammen med andre fælles anlæg giver indtryk af den kollektive sorg og den kollektive sorgbearbejdelse.

Kirkegården i Bologna viser også, at byens rum forandrer sig. For ganske som på Cimitero Flaminio i Rom er det også nødvendigt at bygge i flere etager (fig. 6) Det er en tradition, der findes på de allerfleste italienske kirkegårde, og det er denne tradition for etagebyggeri, der også afspejler sig i kolumbarier. Ligbrændingen er ikke fremherskende i Italien, men der er en rød tråd fra de antikke romerske kolumbarier med urner over de italienske kirkegårdsanlæg med etagebyggeri til kister og frem til moderne kolumbarier til urner.

Fig. 5. Skæld ud på Gud. Cimitero Certosa Bologna, oktober 2010. Ved synet af dette ihukom jeg min kollega Preben Kok og dennes bog *Skæld ud på Gud*. Foto: Leif Arffmann.

Fig. 6. Der er for lidt jord. Cimitero Certosa Bologna, oktober 2010. Der bygges i flere etager for at få plads til de døde. Foto: Leif Arffmann.

Byvandring på landet

Et moderne arkitektonisk sprog er anvendt i arkitekten Carlo Scarpas kirkegårdsanlæg for Brionfamilien i San Vito d'Altivole i nærheden af Treviso. Her, langt ude på landet, har Scarpa i tilknytning til en eksisterende kirkegård anlagt en begravningsplads med bymæssige visuelle virkemidler (fig. 7-8).

Anvendelsen af beton og glas er med til at understrege materialer, som findes i moderne boligkvarterer i byerne. Dette betyder, at byen er flyttet på landet, således at bykulturen også er med til at sætte normer for, hvorledes gravpladser og kirkegårde skal se ud også i tyndt befolkede egne. Selv om selv kirkegårdens hovedgravplads for ægteparret Brion er et imponerende bygningsværk, som familien kan samles om, så er hele Scarpas kirkegårdsanlæg anlagt sådan, at det er de fælles bygninger, der er mest iøjnefaldende og rammer de enkelte gravpladser ind.

Fig. 7. Et kig gennem beton og glas. Scarpas gravanlæg for Brionfamilien ved San Vito d'Altivole, oktober 2010. Foto: Leif Arffmann.

Fig. 8. Ægteparrets grav. Scarpas gravanlæg for Brionfamilien ved San Vito d'Altivole. Hovedgravstedet, oktober 2010. Foto: Leif Arffmann.

Erindring fra i går

Det individuelle træk ved gravstederne skal dog ikke helt lades i stikken. For et karakteristisk træk på de italienske kirkegårde er, som mange kan nikke genkendende til, anvendelsen af billeder på gravstederne. Disse kan være temmelig store. På en udstilling i Bologna, der finder sted på lige årstal, vedrørende begravelser og kirkegårde, Tanexpo, blev der således i 2010 præsenteret liggende fotostater, hvor et legemstort billede af den døde fyldte hele gravmindet. Dette hører dog til de mere sjældne tilfælde. En udbredt anvendelse af fotografier kan ses på den nye kirkegård, syd for Rom, Cimitero Laurentino. Her kan det ses, hvorledes ganske enkle billeder af de afdøde leder erindringen i en bestemt retning, ligesom det her er tilkendegivet, at to mennesker gravsat ved siden af hinanden var ægtefolk (Coniugi) (fig. 9).

Men selve erindringen kan dog også sættes ind i en større sammenhæng. Hvad er det, der skal huskes?

Den fælles erindring

Hvis vi holder fast i både erindringen og byrummet som kendetegn ved de italienske kirkegårde, så er der i de seneste år opstået en slags modsatrettet bevægelse, hvor det snarere er dette at fare vild i den tidløse by, der sætter dagsordenen for beskæftigelse med kirkegården. Dette kommer til udtryk i skuespilleren og instruktøren Valeria Paniccias installationer og TV-udsendelser, "Extraterreni", hvor hun bl.a. søger

Fig. 9. Cimitero Laurentino kistebegravelser. De mange enkle fotos, december 2010. Foto: Leif Arffmann.

Fig. 10. Erotico Abbandono I.
Gengivet med tilladelse fra
Valeria Paniccia.

Fig. 11. Erotico Abbandono II.
Gengivet med tilladelse fra
Valeria Paniccia.

at finde arketyperiske træk ved vandringer på kirkegårde over alt i Italien. Den personlige erindring sættes til side og erstattes af den kollektive erindring. Dette understreger blot, at den individuelle erindring ikke kan nøjes med at slå ned på et bestemt årstal og en bestemt begivenhed, men at der stedsse vil være mere at sige, hvor det enkelte menneske føjes ind i et fælles rum. Det kan dreje sig om søvnen, det kan dreje sig om rejsen, men det kan også være mere specifikt, som i installationen og udstillingen "Erotico Abbandono", hvor der fokuseres på, at hengivelse til for eksempel søvn kan sidestilles med erotisk hengivelse, og at de billedlige og kunstneriske fremstillinger understreger dette arketyperiske anliggende. Dette sker i de pågældende installationer i et tidløst landskab, idet det moderne menneske har hele verden som sin globale landsby (fig. 10-13).

Vandringen ud af kirkegården

De italienske kirkegårde repræsenterer således en stærk tradition for de fælles træk, hvor de grundmenneskelige vilkår er skildret enten i selv kirkegårdsanlægget eller i de kunstneriske fremstillinger i monumenter på kirkegården. Når der i Italien ikke er en synderlig stærk tradition for ligbrænding (om end den måske er på vej), så betyder det også, at de italienske kirkegårde for os forekommer meget store. Der

Fig. 12. Erotico Abbandono III.
Gengivet med tilladelse fra
Valeria Paniccia.

Fig. 13. Erotico Abbandono IV.
Gengivet med tilladelse fra
Valeria Paniccia.

er simpelthen brug for et større område til begravelse af de døde, også selv om dette sker i flere etager. Dette er også en af baggrundene for, at der opleves et samspil med det individuelle og det kollektive, således at det enkelte gravminde vel kan udtrykke mine følelser og min sorg, men dette sker i anerkendelse og forståelse af, at jeg er en del af et fællesskab. Dette fællesskab har dog sine begrænsninger. På mange af de større italienske kirkegårde er der særlige afdelinger for dem, der er anderledes, det vil sige for eksempel de evangelisk-lutherske. Vi får ikke lov til at blive begravede som en del af fællesskabet, men skal udenfor muren eller i et særligt aflukke. Når dette er iagttaget tilstrækkeligt mange gange, kommer jeg til at sætte pris på den tradition, vi kender herhjemme fra, hvor vi kan hvile sammen med mennesker, der tilhører et andet trossamfund, bekender sig til en anden tro eller tilkendegiver, at de slet ingen tro har. Denne styrke er værd at fastholde.

Henvisninger:

Udstillingen Tanexpo: <http://www.tanexpo.com>

Erotico Abbandonato: <http://www.youtube.com/watch?v=rn0k5txEU4>

Preben Kok, *Skæld ud på Gud*, Informations Forlag 2008.